

УДК: 159.947.23

Альона Миколаївна Тарасенко,
аспірант кафедри теорії та методики практичної психології,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПОШУК ДЕТЕРМІНАНТ

У статті досліджується відповідальність як базова властивість особистості, яка розглядається не тільки психологією, а також філософією, етикою, педагогікою та іншими науками. Розглянуто різні сторони вивчення відповідальності особистості, як в аспекті моральних, соціальних, внутрішніх та зовнішніх проявів, так і з боку системного підходу вивчення якості відповідальності. Виділено основні компоненти структури відповідальності особистості: мотиваційний, емоційний, когнітивний, динамічний, регуляторний та результативний. Показано, що відповідальність особистості можливо розглядати у різних напрямках, але єдиного особистісного підходу до вивчення відповідальності поки що немає.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, мораль, якість відповідальності, структура відповідальності.

Психічне та фізичне здоров'я молодого покоління – одне з найбільш важливих завдань сучасного цивілізованого суспільства. Його вирішенням в першу чергу повинні займатися система охорони здоров'я і система освіти. Соціальні, економічні, екологічні фактори впливають як на фізичне, так і на психічне здоров'я дитини.

Рекреаційна психологія дитинства є дуже важливим напрямом у сучасній психології. На думку С. М. Симоненко, вона вирішує такі актуальні проблеми, як збереження психічного та соматичного здоров'я дітей та молоді [12]. Що стосується особистості психолога, який здійснює психологічний супровід дітей та молоді в рекреаційних закладах освіти, найважливішим в його роботі має бути відповідальність. Він має усвідомлювати та приймати на себе відповідальність за вчинки та дії, які здійснює.

Метою статті є виклад результатів структурно-функціонального аналізу, спрямованого на вивчення поняття відповідальності та пошуку її детермінант.

Відповідальність – базова властивість особистості, тому вона вивчається багатьма науками: філософією, соціологією, юриспруденцією, етикою, педагогікою та психологією.

Під відповідальністю ми розуміємо гарантоване суб'єктом досягнення результату власними силами на основі самостійно прийнятого рішення. На методологічному рівні в психології розроблено системний підхід, він реалізовується стосовно особистості та її відповідальності. Однак, на рівні конкретних досліджень, як показує аналіз літературних даних, представлені окремі факти, що стосуються вікових, полових, диференційно-психологічних проявів відповідальності. Вони розрізнені і не розглянуті у єдиній системі знань, які відносяться до різних галузей психології. Необхідна і цілісність у дослідженні основних компонентів відповідальності – динамічного, емоційного,

регуляторного, мотиваційного, когнітивного та результативного і їх взаємозв'язках [9].

Виходячи з багатовимірного функціонального аналізу окремих властивостей особистості, відповідальність можна визначити як досягнення результату на основі взаємодії регуляторно-динамічних та мотиваційно-сміслових компонентів.

Поняття відповідальності у вітчизняній та зарубіжній літературі розглядалось у різних аспектах:

- соціальна та особистісна відповідальність;
- відповідальність як моральна категорія;
- співвідношення внутрішнього та зовнішнього у відповідальності особистості;
- системний аналіз якості відповідальності.

Соціальна та особистісна відповідальність – одне з кардинальних питань психології відповідальності – це співвідношення особистісної та соціальної відповідальності.

У філософській, психологічній та педагогічній літературі частіше відбувається отождення понять відносин відповідальної залежності та відповідальності, що не є правомірним, оскільки відповідальне відношення є ситуативним, а відповідальність – стійка якість особистості. Необхідно розрізняти відповідальність як морально-етичну якість особистості та соціальну відповідальність як професійну якість [13].

Слід мати на увазі, що і у відносинах відповідальної залежності якість відповідальності може бути нереалізованою: «з відчуттям відповідальності відбувається не будь-яка дія людини, а тільки соціально значима».

Більш того, ситуація відповідальної залежності може здійснюватися і без відповідальності – за умов байдужого виконання своїх обов'язків. Однак, при цьому суб'єкт має пам'ятати, що за порушення своїх функціональних обов'язків чи посадових інструкцій він може нести різні види юридичної відповідальності.

ті. І це є правомірним, оскільки суб'єкт є вільним у виборі своєї діяльності, і вибравши її – несе відповідальність.

Об'єктивною основою відповідальності людини перед суспільством і самою собою є реальний зв'язок суспільства і особистості, який завжди носить суперечливий характер. Існують соціальні норми, але існує і свобода вибору, в тому числі і можливість їх порушення. Де немає вибору, там немає і відповідальності [2]. Говорячи про відносини відповідальної залежності, потрібно мати на увазі і тривалість виконуваної відповідальної діяльності, і ступінь її значимості як для оточуючих, так і для себе особисто. У зв'язку з цим найбільш гостро постають питання, пов'язані з профвідбором до професій, які вимагають ситуативної або постійної відповідальності в різних режимах роботи, оскільки вона може проявлятися епізодично, в якихось лише особливих і рідкісних ситуаціях, а може бути і стійкою рисою характеру, властивістю особистості [13].

Соціальні умови багато в чому позначаються на прояві відповідальності суб'єкта: як форма прояву взаємодії особистості і суспільства відповідальність носить і особистий, і суспільний характер, існує не тільки відповідальність особистості перед суспільством, а й суспільства перед особистістю. В особистісному плані відповідальність являє собою істотну соціальну, моральну та психологічну якість людини, що виступає у вигляді найважливішої риси характеру [2]. Відповідальність як моральна категорія розглядається з позиції моралі, моральності, етики.

Відповідальність як морально-етичну категорію розглядав І. С. Мар'єнко [6], а як морально-етичну категорію – В. С. Кузнецова і В. С. Морозова [13]. При цьому провідною моральною якістю відповідальності стає тільки тоді, на думку В. Ф. Сафіна, коли вона не може бути змінена суб'єктом за його безпосереднього бажання [10]. В цілому ж слід зазначити, що різноманітність поглядів на морально-етичний бік відповідальності досить велика: від об'єктивної відповідальності Ж. Піаже, заснованої на оцінці матеріального результату дії [14], до абсолютизації внутрішньої відповідальності представників екзистенціалізму – Ж. П. Сартра та ін. Безсумнівно, на наш погляд, є те, що у людини без принципів, моралі, совісті навряд чи виникне мотив надати допомогу іншій людині за принципом «не можу інакше». Головним чином, ми маємо тут на увазі функцію почуттів в її вищих аспектах, тобто розвиток альтруїстичної любові, співчуття, співчуваючого розуміння оточуючих, морального почуття і почуття відповідальності за наслідки своїх вчинків по відношенню до інших людей. Вищим виразом цього є милосердя.

Суттєвого значення набуває внутрішня відповідальність особистості за поведінку і помисли, тобто самоконтроль, самооцінка, самоврядування [2]. Складний характер відповідальності визнається більшістю дослідників цієї якості. І в цьому плані відповідаль-

ність індивіда більш повно характеризується з боку її ментальності. На рівні ментальності перетинаються природне і культурне, раціональне і емоційне, свідоме і несвідоме, індивідуальне і суспільне. Говорячи про несвідоме у відповідальності індивіда, слід мати на увазі, що його компоненти володіють особистісною природою, оскільки є надбаннями індивідуального наявного буття. Можна припустити, що поряд з іншими феноменами в підсвідомості людини дремають деякі складові відповідальності, що несвідоме містить у собі такий матеріал, який ще не досяг порогової позначки свідомості. Зокрема, про становлення як про показник «готовності до активності і відповідальності» говорить А. С. Прангішвілі [8]. Більш того, він говорить про становлення як про основу вольової відповідальної поведінки. К. А. Абульханова-Славська, розглядаючи відповідальність як особистісний механізм реалізації необхідності, говорить про присвоєння особистістю зовнішньої необхідності і перетворення її у внутрішню, саме тому внутрішня необхідність – вища стадія відповідальності [1]. Незважаючи на те, що багато чого з того, що ми вважаємо специфічно людським, надбаним людиною після народження, насправді міститься в нашій генетиці, заготовлено в нашій природі, питання про фізіологічні передумови відповідальності залишається відкритим.

Відомо, що, відповідно до системного підходу, будь-яке явище виникає й існує в рамках якоїсь (досить великої) системи явищ. При цьому важливо, що зв'язки між явищами, які відносяться до цієї системи, виступають не як епізодичні і випадкові взаємодії, а є істотними умовами виникнення, існування і розвитку кожного з них, а разом з тим і системи в цілому. Будучи інтегральною, системною якістю, відповідальність може бути вивчена тільки шляхом наукового аналізу тих систем, яким належить людина, і закономірностям, яким підпорядковується її поведінка, її життя в цілому. Деякі психологи підкреслюють, що відповідальність слід розглядати не як суму різних компонентів і проявів, а як цілісне утворення, принципово нову якість. Втім, є й інша думка: навіть якщо відповідальність неподільна, її можна диференціювати. Оцінювати відповідальність необхідно по-різному в кожному окремому випадку.

Нам здається, що природа відповідальності може бути зрозуміла тільки на основі системного підходу, тобто розгляду психічного в тому безлічі зовнішніх і внутрішніх відносин, в яких воно існує як цілісна система.

За одиницю системного аналізу відповідальності ми прийняли гарантування особистістю досягнення результату своїми силами [1].

Виходячи з принципів системного підходу, розроблених Б. Ф. Ломовим, до розгляду відповідальності ми підходили з різних боків:

1) як до якісної одиниці, що має свої складові та способи їх організації;

2) з точки зору її біофізичного забезпечення та зв'язку з проявами властивостей нервової системи;

3) розкриття індивідуальних особливостей прояву відповідальності в життєдіяльності різних груп випробовуваних;

4) з точки зору розгляду відповідальності як багатовимірного утворення; виявлення ієрархії багаторівневості складових відповідальності;

5) встановлення рядоподібних якостей відповідальності як полісистемної якості;

6) розгляду детермінації відповідальності в різних планах: динамічному і змістовному, особистісному і індивідуальному, біологічному і соціальному;

7) аналізу відповідальності в розвитку шляхом її зіставлення в різних статевовікових групах.

Дослідженню системного підходу присвячена велика кількість публікацій [1, 5]. Дослідники відзначають, що найважливішою характеристикою кожної системи є її структура як «сукупність стійких зв'язків між безліччю компонентів об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому себе. Так, вивченню інтегральної індивідуальності з виокремлення властивостей різних ієрархічних рівнів і їх взаємодії присвячено дослідження школи В. С. Мерліна та Б. А. Вяткіна [2].

Під структурою розуміємо опис просторових і функціональних зв'язків між складовими частинами або підсистемами системи, що описується, які самі можуть бути системами. Не зупиняючись спеціально на розгляді різних структур, відзначимо, що кожен з авторів, які розглядають те чи інше психічне явище, наповнює його своїм змістом. Так, В. Е. Мільман зробив спробу узагальнення компонентів і підструктур, про які йдеться у різних авторів. Унаслідок аналізу він прийшов до наступного компонентного набору, що характеризує діяльність: потреба - мотив - об'єкт - мета - предмет - умови середовища - кошти - склад - контроль - оцінка - продукт [7]. Говорячи про структуру відповідальності, А. Г. Спіркін виділяє, що вона утворюється з декількох складових: свободи волі, усвідомлення обов'язку, соціальних заходів впливу на суб'єкта у відповідь на його соціально значущі вчинки. Ми вважаємо, що при розгляді структури будь-якого психічного явища головним є не логічно обгрунтований набір компонентів, а їх функціональна взаємодія і реальні зв'язки між складовими структурами. Іншими словами, цілісний аналіз відповідальності суб'єкта з необхідністю припускає виділення і обгрунтування найбільш загальних, в деякому сенсі формалізованих змінних, що дозволяють більш повно описати якісні та кількісні ознаки різних її компонентів. Дослідники якості відповідальності включають в її структуру різну кількість змінних [12].

Так, В. Ф. Сафін запропонував розглядати відповідальність як сплав мотиваційно-афективного, інтелектуально-когнітивного, діяльнісно-поведінкового утворення і говорити про інтегральності відповідальності як властивості самовизначеної особистості, що

синтезує всі аспекти розвитку суб'єкта як соціального діяча. У відповідальності, – пише В. Ф. Сафін, – в єдності виступають мотив, що регулює, контролює, виконавчий початок поведінки, принципи і переконання суб'єкта [10].

Т. Н. Сидорова структуру соціальної відповідальності представляє як єдність трьох компонентів: когнітивного, мотиваційного і поведінкового. Причому в загальній структурі відповідальності вона виділяє зовнішню, що складається з наступних елементів:

1) суб'єкт відповідальності (хто відповідає);

2) об'єкт відповідальності (за що відповідає);

3) інстанція відповідальності (перед ким відповідає) і внутрішня структура, що включає правильне розуміння людиною соціальних норм (правових і моральних) відповідальної поведінки, передбачення наслідків своєї діяльності; відповідальну мотивацію відповідальної поведінки (систематичне виконання своїх обов'язків, доведення дорученої справи до кінця тощо) [11].

Параметри, за якими оцінювали взяття на себе відповідальності при наданні допомоги постраждалим, були розподілені на три сфери: 1) просоціальна орієнтація; 2) ініціативність (прагнення діяти); 3) швидкість судження.

При цьому звертає на себе увагу той факт, що показники ініціативності розкривалися за допомогою параметрів відповідальності:

1) соціальна відповідальність;

2) шкала локусу контролю;

3) шкала присвоєння собі відповідальності.

З огляду на все розмаїття показників і компонентів, складових відповідальності, ми вважаємо продуктивним положення багатовимірної функціональної організації окремих властивостей і актів поведінки людини, висловлене і теоретично обгрунтоване А. І. Крупновим в 1984-1985 роках: одиницею аналізу індивідуальності людини можуть служити конкретні властивості і акти поведінки, взяті в їх цілісному і системному розумінні. Критерії цілісно-функціонального аналізу, розроблені вченим, були використані для дослідження різних якостей суб'єкта: товариськості, наполегливості, допитливості, ініціативності, відповідальності тощо. Зокрема, він дійшов висновку, що відповідальність як багаторівневе утворення не може бути пояснене, виходячи з якогонебудь одного її аспекта, психологічна структура відповідальності утворюється різноманітними зв'язками між її окремими компонентами [4]. Під якістю ми мали на увазі тривалу стабільну характеристику, яка послідовно виявляється в різних ситуаціях і має широкий діапазон свого вираження у різних суб'єктів. Якість виявляється в сукупності своїх властивостей (компонентів, елементів), завдяки яким вона є саме цим, а не іншим. І навпаки, сукупність властивостей, їх єдність визначають відповідну якість. Під властивістю якості малися на увазі такі характеристики, які обумовлювали її специфіку або спільність з

іншими якостями. Очевидно, що стосовно різних якостей можна говорити про різні структури властивостей їх утворення. Під структурою якості ми розуміли специфічний взаємозв'язок внутрішньоорганізованих властивостей. Структура якості більш стійка, ніж складові її властивості. В той же час, структура якості не є незмінною і характеризується різноманітністю внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Досліджуючи психічні явища, як правило, розглядають єдність динамічних та змістовних характеристик. У структурі якості, очевидно, можна виділити відповідні характеристики. Зокрема, до динамічних проявів якості, напевно, можна віднести такі властивості, як її інтенсивність, тривалість, частота прояву тощо. До змістовних – її спрямованість, мотиви прояви, усвідомленість

і т.д. Розгляд відповідальності як системної якості особистості передбачає, щонайменше, розгляд функціональної єдності мотиваційних, емоційних, когнітивних, динамічних, регуляторних та результативних складових.

Співмірність гармонічних та агармонічних складових різних компонентів відповідальності, а також наявність загальних факторів, що їх об'єднують, дозволило нам говорити про загальний, сумарний параметр відповідальності, який складається із шести компонентів: мотиваційний, емоційний, когнітивний, динамічний, регуляторний та результативний. Також ми розуміємо, що окрім цих шести компонентів, у кожній із розглянутих якостей можуть бути й інші складові, які відображають їх специфіку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Активность и сознание личности как субъекта деятельности / К. А. Абульханова-Славская // Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развития личности. – М., 1989. – С. 118-134.
2. Вяткин Б. А. Стиль активности как фактор развития интегральной индивидуальности: стиль деятельности и общения / Б. А. Вяткин. – Пермь, 1992. – С. 36-55.
3. Кузнецова В. С. Формирование социальной ответственности у студентов педагогического ВУЗа / В. С. Кузнецова, В. С. Морозова // Сов. педагогика. – 1983. – № 5. – С. 93-96.
4. Куприянов А. И. Ценностно-функциональный подход к изучению свойств личности / А. И. Куприянов // Системные исследования свойств личности. – М. – 1995. – С. 9-23.
5. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 440 с.
6. Марьенко И. С. Ответственность школьника: путь воспитания / И. С. Марьенко // Сов. педагогика. – 1987. – № 5. – С. 4-36.
7. Милерян Е. А. Эмоционально-волевые компоненты надежности оператора / Е. А. Милерян // Очерки психологии труда оператора. – М.: Наука, 1974. – С. 5-82.

REFERENCES

1. Abulkhanova-Slavskaya, K. A. (1989). Aktivnost i soznanye lichnosti kak subekta deyatel'nosti [The activity and consciousness of an individual as a subject of activity]. *Psikhologiya lichnosti v sotsialisticheskom obshchestve: Aktivnost i razvitie lichnosti – Psychology of personality in socialist society: activity and development of a personality*, (pp. 118-134). Moscow [in Russian].
2. Viatkyn, B. A. (1992). *Stil aktivnosti kak faktor razvitiya integralnoi individualnosti: stil deyatel'nosti i obshcheniya* [Style of activity as a factor in the develop-

8. Прангишвили А. С. Исследование по психологии установки / А. С. Прангишвили – Тбилиси. – 1967. – 220 с.

9. Прядеин В. П. Ответственность как предмет психологического исследования / В. П. Прядеин. – Екатеринбург : Изд-во УрГПУ, 2007. – 209 с.

10. Сафин В. Ф. Психологическая сущность ответственности личности / В. Ф. Сафин // Теория и практика формирования коммунистического сознания. – Уфа, 1986. – 186 с.

11. Сидорова Т. Н. Исследование особенностей когнитивного и поведенческого компонента социальной ответственности / Т. Н. Сидорова // Психологические условия формирования социальной ответственности школьников. – М. – 1987 – С. 51-54.

12. Симоненко С. Н. Актуальные проблемы рекреационной психологии детства / С. Н. Симоненко, Э. Б. Лебединский // Наука і освіта. Спецвипуск: «Актуальні проблеми рекреаційної психології дитинства». – Одеса, 2011. – №11. – С. 6-7

13. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. – М. – 1972. – 303 с.

14. Филиппов А. В. Производственная социология, психология и педагогика / А. В. Филиппов, В. К. Липинский, В. Н. Князев. – М. – 1989. – 254 с.

15. Piaget J. The moral judgement of the child / J. Piaget. – Glencoe: The free press, 1977. – 418 p.

ment of integral individuality: the style of activity and communication]. (pp. 36-55). Perm [in Russian].

3. Kuznetsova, V. S., Morozova, V. S. (1983). Formirovanie sotsialnoi otvetstvennosti u studentov pedagogicheskogo vuza [Formation of social responsibility in students of pedagogical universities]. *Sov. Pedagogika – Soviet pedagogy*, 5, 93-96 [in Russian].

4. Kupryianov, A. Y. (1995). Tsennostno-funktsionalnyi podkhod k izucheniyu svoystv lichnosti [Value-functional approach to the study of personality traits]. *Sistemnye issledovaniya svoystv lichnosti – System*

studies of personality traits (pp. 9-23). Moscow [in Russian].

5. Lomov, B. F. (1984). *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psikhologii [Methodological and theoretical problems of psychology]*. Moscow: Nauka [in Russian]

6. Marenko, Y. S. (1987). *Otvettvennost shkolnika: put vospitaniya [The responsibility of a student: the way of education]*. *Sov. Pedagogika – Soviet Pedagogy*, 5, 4-36 [in Russian].

7. Mileryan, E. A. (1974). *Emotsionalno-volevye komponenty nadezhnosti operatora [Emotional and volitional components of operator's reliability]*. *Ocherki psikhologii truda operatora – Essays of labour operator's psychology* (pp. 5-82). – Moscow: Nauka [in Russian].

8. Prangishvili, A. S. (1967). *Issledovanie po psikhologii ustanovki [Study on the psychology of attitude]*. Tbilisi [in Russian].

9. Pryadein, V. P. (2007). *Otvettvennost kak predmet psikhologicheskogo issledovaniia [Responsibility as a subject of psychological research]*. Ekaterinburg: Yzd-vo UrHPU [in Russian].

10. Safyn, V. F. (1986). *Psikhologicheskaya sushchnost otvettvennosti lichnosti [Psychological essence of personal responsibility]*. *Teoriya i praktika formirovaniya kommunisticheskogo soznaniya – Theory*

and practice of communistic mindset formation. Ufa [in Russian].

11. Sidorova, T. N. (1987). *Issledovanie osobennosti kognitivnogo i povedencheskogo komponenta sotsialnoi otvettvennosti [Investigation of the features of the cognitive and behavioral component of social responsibility]*. *Psikhologicheskie usloviya formirovaniya sotsialnoy otvettvennosti shkolnikov – Psychological conditions for schoolchildren's social responsibility formation* (pp. 51-54). Moscow [in Russian].

12. Simonenko, S. N., Lebedinskiy, E. B. (2011). *Aktualnye problemy rekreatsionnoy psikhologii detstva [Topical issues of recreational psychology of childhood]*. *Nauka i osvita. Spetsvipusk: «Aktualni problemy rekreatsionoi psikhologii dytynstva» – Science and education. Special issue “Topical issues of recreational psychology of childhood”*, 11, 6-7. Odesa [in Russian].

13. Spirkin, A. G. (1972). *Soznanie i samosoznanie [Consciousness and self-consciousness]*. Moscow [in Russian].

14. Filippov, A. V., Lypynskiy, V. K., Kniazev, V. N. (1989). *Proizvodstvennaya sotsiologiya, psikhologiya i pedagogika [Industrial sociology, psychology and pedagogy]*. Moscow [in Russian].

15. Piaget, J. (1977). *Moral judgement of the child*. London [in English].

Алена Николаевна Тарасенко,

*аспирант кафедры теории и методики практической психологии,
Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,
ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина*

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОТВЕТСТВЕННОСТИ: ПОИСК ДЕТЕРМИНАНТ

Ответственность является базовым свойством личности, которое рассматривается не только в рамках психологии, но и такими науками как философия, этика, педагогика и т.д. Рассмотрены разные аспекты изучения ответственности личности: как со стороны моральных, социальных, внешних, внутренних проявлений, так и со стороны системного подхода изучения качества ответственности. Определены основные компоненты структуры ответственности личности – мотивационный, эмоциональный, когнитивный, диагностический, регуляторный и результативный – и их взаимосвязь между собой. Понятие ответственности в отечественной и зарубежной литературе рассмотрено в разных аспектах. Социальная и личностная ответственность является одним из основных проблем психологии ответственности, рассмотрена как вопрос соотношения личностной и социальной ответственности. Противоречивый характер имеет реальная связь общества и личности, что является объективной основой ответственности человека перед обществом. Рассмотрен ряд взглядов на морально-этическую сторону ответственности: от объективной ответственности, основанной на оценке материального результата действий, до абсолютизации внутренней ответственности представителей экзистенциализма. Существенное значение имеет внутренняя ответственность личности за поведение и помыслы, то есть самоконтроль, самооценка, самоуправление. Ответственность рассматривается как личностный механизм реализации необходимости, который протекает как присвоение личностью внешней необходимости и превращение ее во внутреннюю. Именно поэтому внутренняя необходимость – это высшая стадия ответственности. Будучи интегральным, системным качеством, ответственность может быть изучена только путем научного анализа тех систем, к которым относится человек, и закономерностям, которым подчиняется его поведение, его жизнь в целом. Некоторые психологи подчеркивают, что ответственность нужно рассматривать не как сумму разных компонентов и проявлений, а как целостное образование, принципиально новое качество. Ее необходимо рассматривать по-разному в каждом конкретном случае. Сложный характер ответственности отмечается большинством ученых, изучающих это качество.

Ключевые слова: ответственность, социальная ответственность, мораль, качество ответственности, структура ответственности.

Aliona Tarasenko,
post-graduate student,
Department of Theory and Methods of Practical Psychology,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL REVIEW OF RESPONSIBILITY: SEARCHING FOR DETERMINANTS

The article deals with the phenomenon of responsibility as a basic quality of an individual. The mentioned issue is covered not only by psychology, but also philosophy, ethics, education and other sciences. The issue of individual responsibility is considered in the following aspects: from the prospective of moral, social, both internal and external manifestations of research quality of responsibility. The basic structural components of individual responsibility are the following: motivational, emotional, cognitive, dynamic, regulatory and efficient. Social and personal types of responsibility are considered as one of the main issues of psychology of responsibility, and are regarded as the correlation between personal and social responsibility. The real relations between an individual and the society have a contradictory character which is the objective base of individual's responsibility to the society. The inner responsibility of a personality is extremely important for his/her behaviour and thoughts, i.e. self-control, self-esteem, self-management. It is understood as a personal mechanism of the necessity implementation, which is carried out as the assumption of the external necessity and its transformation into inner one. That is why, the inner necessity is the higher level of responsibility. Being the integrated system quality, it can be studied only through the scientific review of those systems, which are associated with a person, and common factors to which his/her behaviour and life conform. Some psychologists are sure that responsibility should be understood not as a complex of different components and manifestations, but an integrated formation, a new quality. It should be assessed in every concrete case in a different way because of its complex character marked by many scholars studying this phenomenon.

Keywords: responsibility, social responsibility, morals, quality of responsibility, structure of responsibility.

Подано до редакції 01.09.2016

УДК: 159.942.5

Михайло Іванович Томчук,
доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології,
Марія Валеріївна Яцюк,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Вінницька академія неперервної освіти,
вул. Грушевського, 13, м. Вінниця, Україна

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ВТРАТУ БАТЬКІВ, В УМОВАХ РЕКРЕАЦІЇ

У статті обґрунтовується актуальність розробки проблеми психологічного супроводу дітей, які переживають горе втрати, в закладах рекреаційного типу. Авторами аналізуються наукові роботи зі становлення духовного досвіду дитини, впливу травматичних подій на її розвиток. Також подано модель психологічного супроводу дітей, які переживають горе втрати. Показано взаємозв'язок чинників, що впливають на травматизацію дитини на різних етапах горювання, та прогнозовано поведінкові та психічні прояви. Крім того, розроблено програму заходів соціально-психологічного супроводу дітей, яка призначена для орієнтування фахівців-психологів закладів рекреаційного типу, освітніх установ у етапах корекційно-розвивальної роботи з дітьми та в особливостях попередження розвитку у них особистісних психічних розладів.

Ключові слова: горе втрати, динаміка горювання, психологічний супровід дітей.

Жахлива війна на сході України зруйнувала не одну людську долю. За офіційними даними, у збройному конфлікті у Донецькій та Луганській областях загинули понад 1800 військових. На сьогодні гостро постає питання супроводу родин, які втратили рідних. Діти проти власної волі стали свідками трагічних подій на Сході

країни. Вони разом із батьками переймаються тривогою за життя та долю України. Та є й ті серед них, які болісно переживають гірку втрату батьків.

На превеликий жаль, таких дітей в Україні чимало. Вони почуваються розгубленими, наляканими, вразливими перед викликами життя. Саме зараз гост-